ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

МЕТОД І МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Лекція з навчальної дисципліни
«ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА»
Для студентів спеціальності 073 Менеджмент

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«___» _____ 201__ р. протокол №___
Зав. каф. _____Н.Ф. Павленчик

Тема 2. МЕТОД І МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

План

2.1. Зміст понять метод, методологія та методика економічного аналізу
2.2. Система методичних прийомів економічного аналізу

2.1. Зміст понять метод, методологія, та методика економічного аналізу

Кожна наукова дисципліна має свій предмет та метод дослідження. Не винятком є й економічний аналіз.

Термін ***«метод»*** – слово грецького походження («methodos»), що в перекладі означає «шлях до чого-небудь», тобто метод – це знання того, як проходить пізнання.

Єдино прийнятне визначення методу економічного аналізу відсутнє. В економічній літературі існують різні точки зору у вирішенні цієї проблеми.

У широкому розумінні під ***методом*** слід розуміти шляхи, способи та засоби пізнання дійсності, сукупність органічно пов'язаних принципів та прийомів дослідження різноманітних явищ.

Метод визначається змістом та особливостями предмета. Предмет відповідає на запитання, ***що ми вивчаємо***, а метод - ***як вивчаємо, якими способами та з допомогою яких засобів.***

Більшість вчених вважають, що в економічному аналізі існує єдиний метод, в основі якого лежить загальний підхід до пізнання – ***діалектика***. Особливості ***діалектичного методу*** полягають у тому, що всі явища, які досліджуються, розглядаються в їх взаємозв'язку та русі, зміні та розвитку, при цьому розвиток розуміють як боротьбу протилежностей на засаді об'єктивних законів реальної дійсності.

Тому під ***методом економічного аналізу*** слід розуміють науково обґрунтовану систему теоретико-пізнавальних категорій, принципів, способів та

спеціальних прийомів дослідження, які передбачають обробку показників плану, обліку, звітності та інших джерел інформації і дають змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення базуючись на діалектичному методі пізнання.

Основним елементом методу економічного аналізу є його науковий інструментарій (апарат), тобто сукупність загальнонаукових та специфічних способів і прийомів дослідження основної діяльності підприємств.

Методу економічного аналізу притаманні певні специфічні ***особливості***, до яких належать.

1. Системний і комплексний підхід до аналізу економічних явищ і процесів.

2. Використання в аналізі системи показників.

3. Виявлення взаємозв'язку і взаємозалежності між показниками і факторами, що визначають їх рівень.

4. Вивчення економічних явищ у динаміці з врахуванням дії економічних законів.

5. Деталізація загальних показників на складові.

6. Узагальнення результатів аналізу.

Поряд з поняттям ***«методу»*** в економічному аналізі користуються поняттями ***«методології»*** і ***«методики»***.

Методологія економічного аналізу порівняно з методом є більш загальним поняттям, яке, крім знань про метод, включає також знання про формування економічного явища, його структурні зв'язки, шляхи подальшого розвитку тощо.

Метод економічного аналізу реалізується через його методику.

Методикою економічного аналізу прийнято вважати сукупність певних технічних прийомів, засобів та способів, що використовуються в наперед визначеній послідовності для досягнення поставленої мети.

Методика економічного аналізу як сукупність правил, прийомів і способів для доцільного виконання будь-якої роботи завжди є конкретною і виступає практичним додатком до методу економічного аналізу як науки.

Основними елементами методики економічного аналізу є:

- мета і завдання аналізу;

- сукупність показників, за якими здійснюється аналіз;
- схеми взаємозв'язку показників;
- послідовність застосування певного алгоритму розрахунків;
- періодичність і строки проведення аналізу;
- джерела інформації;
- порядок оформлення результатів і їх оцінка.

Методика поділяється на ***загальну*** та ***індивідуальну***.

Під ***загальною методикою*** розуміють систему дослідження, що однаково використовується при вивченні різних об'єктів економічного аналізу в різних галузях економіки.

Індивідуальні методики конкретизують загальну відносно визначених галузей економіки, визначеного типу виробництва або об'єкта дослідження.

2.2. Система методичних прийомів економічного аналізу

Метод економічного аналізу застосовують з урахуванням сукупності прийомів дослідження, з яких більшість використовують не лише в економічному аналізі, а й в інших науках.

Сукупність конкретних прийомів дослідження становить **науковий апарат аналізу**, який налічує близько ста прийомів. Оскільки він є синтетичною наукою, що сформувалась на перетині різних галузей знань, аналіз застосовує багато прийомів, запозичених з інших наук: математики, статистики, бухгалтерського обліку, планування, управління, психології.

На різних етапах здійснення методу, таких як вивчення об'єкту, вимір впливу на нього окремих факторів, при узагальненні матеріалів аналізу, використовують або окремі прийоми, або їх комбінацію.

Існують різні класифікаційні ознаки, за якими групують прийоми аналізу. Одними із них є:

1. За принципом загальності прийоми економічного аналізу поділяються на:

- ***загальнонаукові (якісні прийоми)*** - не дають числової характеристики явищ, що вивчаються, а тільки відповідають на питання, як досліджувати економічні процеси, визначають способи підходу до вивчення закономірностей. *До загальнонаукових прийомів належать:*

- *аналіз* - прийом дослідження, що полягає в розчленуванні цілого на складові елементи;
- *синтез* - прийом, що полягає в з'єднанні окремих елементів у єдине ціле;
- *індукція* - прийом дослідження, при якому від знання окремих фактів йдуть до узагальнень (від часткового до загального);
- *дедукція* - прийом дослідження, при якому від загальних положень, правил і законів йдуть до менш загальних положень, правил, законів (від загального до приватного);
- *спостереження* - систематичне, цілеспрямоване сприйняття об'єкта;
- *вимір* - процес визначення чисельного значення деякого розміру за допомогою одиниці виміру;
- *порівняння* - установлення подібності й розходження предметів і явищ дійсності;
- *абстрагування* - уявне відволікання від несуттєвих властивостей, зв'язків, відносин предметів і одночасне виділення однієї або декількох сторін цих предметів, які цікавлять дослідника.

- ***спеціальні (кількісні прийоми)*** - дають числову характеристику економічних явищ. Кількісні прийоми можна поділити на ***описові*** та ***аналітичні***.

Описові прийоми дослідження дають можливість визначити розміри, масштаби, тенденції, динаміку розвитку економічних процесів, визначають стан та структуру економічних явищ, певну числову характеристику окремих напрямків діяльності підприємства. До них належать:

- *абсолютні величини* - показують, як змінюється показник протягом певного періоду часу або на скільки один порівнянний показник (об'єкт, явище) відрізняється від іншого за певною ознакою у абсолютному виразі;

- *відносні величини* - обчислюються шляхом побудови часового ряду, тобто вони характеризують зміну того чи іншого показника в часі у відносному виразі. Здебільшого відносні величини є відношенням двох абсолютних величин (відсоток виконання плану, темпи зростання та приросту окремих показників тощо);
- *середні величини* - являють собою узагальнюючу характеристику якісно однорідних, але кількісно відмінних одна від одної величин;
- *ряди динаміки (динамічні ряди)* - це послідовність чисел (рівнів), що характеризує зміну явища в часі;
- *структурні та типологічні групування*;
- *таблиці;*
- *графіки та ін.*

Аналітичні прийоми уможливлюють не тільки визначення певних значень показників, що характеризують економічні процеси, а й досліджують причинно-наслідкові залежності між процесами і явищами, силу впливу окремих факторів на предмет дослідження.

У свою чергу, ***аналітичні прийоми*** поділяються на прийоми, за допомогою яких вивчається величина впливу окремих факторів на приріст результативних показників – ***детерміновані прийоми***, і прийоми, що використовуються для дослідження ***стохастичних*** взаємозв'язків, коли функціональна залежність має імовірнісний характер.

До ***детермінованих прийомів*** економічного аналізу відносяться:

- *прийоми елімінування*. Елімінувати – означає ліквідувати, відхилити, виключити вплив всіх факторів на величину результативного показника, крім одного. Ця група включає в себе такі важливі прийоми:
    - прийом ланцюгових підстановок;
    - прийом різниці абсолютних величин;
    - прийом різниці відносних величин;
    - прийом перерахунку даних;
    - прийом оцінки дольової участі;

- прийом пропорційного ділення.
- *прийоми балансової ув`язки;*
- *інтегральний прийом;*
- *прийом логарифмування.*

Щодо ***прийомів стохастичного факторного аналізу***, то найбільшого поширення набули:

- *аналітичні групування;*
- *кореляційно-регресійний метод;*
- *дисперсійний аналіз;*
- *компонентний аналіз.*

В окрему групу можна виділити стохастичні прийоми, що дають змогу оптимізувати певні економічні явища:

- *математичне програмування;*
- *дослідження операцій;*
- *теорія ігор;*
- *теорія масового обслуговування;*
- *сітьові методи планування і управління та ін.*

2) За способом обробки інформації прийоми економічного аналізу поділяються:

- ***логічні*** (групування, порівняння, абсолютні, відносні та середні величини, аналіз рядів динаміки, індексний прийом, балансовий прийом);

- ***математичні*** (статистичне моделювання, лінійне та опукле програмування, динамічне програмування, прийом вибірок, кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз, моделі мережі, матричні моделі, прийом виробничих функцій, теорія масового обслуговування, матриця багатокритеріальної оптимізації, математична теорія ігор);

- ***евристичні (психологічні, творчі)*** - спеціальні методи здобуття нових знань, засновані на використанні досвіду, інтуїції фахівця і його творчого

мислення як сукупності властивих людині механізмів вирішення творчих завдань. До ***евристичних прийомів*** відносять:

- *прийом колективної експертної оцінки* - полягає в аналітичному дослідженні, де використовуються спеціальні анкети, в яких експерти дають незалежну характеристику економічних явищ і процесів;
- *прийом аналогії* - полягає в тому, що аналітичний результат оцінки економічних явищ і процесів проводиться за аналогічними економічними випадками минулих ситуацій;
- *прийом інверсії* - полягає у дослідженні тісноти зв`язку, проводячи оцінку від супротивного;
- *прийом мозкового штурму* - полягає в тому, що реальні оцінки отримують при створенні нестандартної ситуації, при якій оцінки не можуть корегуватися шляхом їх осмислення і рішення приймається дуже швидко;
- *морфологічний аналіз* - полягає у визначенні суті зміни економічних явищ і процесів, які описують суттєві і несуттєві зв`язки, всі реальні та теоретично можливі та надумані ситуації;
- *прийом контрольних питань* - полягає в тому, що реальність зв`язку зміни явищ і процесів може бути встановлена, якщо при зборі інформації застосувати додаткові навідні питання;
- *прийом колективного блокноту* - передбачає групування незалежних суджень всіма учасниками експертної групи і з цих суджень вибирають ті, які отримують найбільшого схвалення або не викликають суперечок.

<u>3. За складністю застосування</u> прийоми економічного аналізу умовно можна поділити на дві великі групи:

- ***традиційні*** (порівняння, групування, середні і відносні величини, балансовий метод, прийоми елімінування (метод ланцюгових підстановок, абсолютних і відносних різниць), індексний метод, графічний метод, табличний метод та ін.)

- ***економіко-математичні*** (кореляція, регресія, математичне програмування, теорія масового обслуговування, теорія ігор, мережеві графіки, матричні методи аналізу і так далі).